

**ВІДОКРЕМЛЕНИЙ СТРУКТУРНИЙ ПІДРОЗДІЛ
ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ «ВІДКРИТИЙ
МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ
«УКРАЇНА»
ЛУЦЬКИЙ ІНСТИТУТ РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
СУЧАСНОЇ ОСВІТИ ТА НАУКИ
В КОНТЕКСТІ
ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО ПОСТУПУ**

*Матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної
конференції
(м. Луцьк, 25 травня 2023 року)*

Луцьк – 2023

7. Національний перелік нематеріальної культурної спадщини. URL: [https://mkip.gov.ua/files/pdf/Національний%20перелік%20елементів%20нематеріальної%20культурної%20спадщини%20України%20\(4\).pdf](https://mkip.gov.ua/files/pdf/Національний%20перелік%20елементів%20нематеріальної%20культурної%20спадщини%20України%20(4).pdf).

8. Українцями вважають себе 92% громадян нашої держави (2022). URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3475267-ukraincami-vvazaut-sebe-92-gromadan-nasoi-derzavi.html>.

УДК 94(100):618(4-11)''17/18''(091)

Оксана Драч, Інна Губенко

**«ДО ВСЕЛЮДНОЇ КОРИСТІ, А НАЙПАЧЕ СООТЧИЧІВ І
СПІВГРОМАДЯН МОЇХ»:
ДО ІСТОРІЇ АКУШЕРСТВА ДОБИ ПРОСВІТНИЦТВА У СХІДНІЙ
ЄВРОПІ**

Протягом усієї історії людство завдячувало появі на світ нових поколінь ключовій персоні процесу дітонародження – повитусі – одній з найдавніших жіночих медичних кваліфікацій. Значущість цього фаху нині підкреслено встановленням Міжнародного дня акушерки, який відзначаємо 5 травня. Важливий внесок акушерок у світовий добробут усвідомлено нині урядами багатьох країн, міжнародними і громадськими організаціями, інституціями і пересічним населенням. Від їхньої загальної і професійної культури, фаховості, гуманності й емпатії безпосередньо залежить атмосфера, в якій щоразу відбувається природне диво – поява на світ немовляти. Осмислити формування наукових підходів до родопомочі доби Нового часу, виокремити роль лікарів з України в актуалізації новаційних підходів допомоги породіллям і немовлятам, а також у становленні першої медичної кваліфікації жіноцтва – фаху акушерки (на той час – повитухи) прагнемо в межах нашого дослідження.

Здавна допомогу при пологах надавали жінки-повитухи, які на практиці навчалися від досвідчених жінок найпростіших народних засобів [2]. Успіхи бурхливого розвитку природничих дисциплін і медичної науки Нового часу актуалізували їх експериментально-практичну складову, а також нові підходи до підготовки студентів медичних факультетів університетів Європи.

У XVIII ст. в Україні діяли православні колегіуми, що давали ґрунтовну середню освіту включно з належною мовною підготовкою. Їхні випускники мали можливість продовжувати освіту в університетах Європи. В окремих колегіумах, зокрема Києво-Могилянській академії, викладали певні медичні дисципліни. Учені медики з України відіграли провідну роль в становленні нової парадигми медичної науки й освіти на теренах Східної Європи, медико-

профілактичної і протиепідемічної справи, а також організації основ охорони здоров'я населення. У контексті визначених завдань розглянемо їхні напрацювання в сфері родопомочі і жіночих хвороб.

Громадську значущість і затребуваність такого напрямку медичної допомоги доводить фундація стипендіального фонду для підготовки здібних юнаків в європейських університетах. Жертвувателем стала донька Молдавського господаря Д.К.Кантемира княгиня Катерина Дмитрівна Голіцина (1720–1761), одна з найосвіченіших жінок доби, яка цікавилася медициною і лишила 22000 руб на користь страждаючих. Відповідно її заповіту на відсотки з капіталу кожні 6 років троє юнаків 15–18 років, уродженці Російської імперії, мали бути відправлені на навчання медичних наук у зарубіжні університети, пріоритетно Страсбурзький, уславлений найкращим викладанням повивального мистецтва [9, с. 215]. Завдяки стипендії Голіциної-Кантемир здобули фахову освіту фундатори акушерської справи у Східній Європі Н.М. Максимович-Амбодик, О.М. Шумлянський.

Прикметно, що стипендіальна програма з підготовки фахових лікарів-акушерів була не єдиною ініціативою жіноцтва в цьому напрямі. Маємо відомості про організацію і функціонування повивальної школи в маєтку княгині Анни Яблоновської (в дівоц. – Сапега), дружини Брацлавського воєводи. Литовський дослідник О. Андриюшис наголосив, що один із перших професорів медицини Вільнюського університету італієць С.Л. Бізіо (1724–1790?) протягом 1763–1768 рр. викладав в акушерській школі маєтку в Сем'ятичах (Білорусія), будучи придворним лікарем у княгині А. Яблоновської [1, с. 5]. У розпорядженні доктора Бізіо був упорядкований мінералогічний кабінет, багата бібліотека і школа повитух. Про репутацію згаданого кабінету⁹ у вченому світі свідчить оголошення про публічні лекції професора московського університету Ф.Г. Політковського (1753–1809), де заявлено, що на них поважній публіці буде доступний для огляду натуральний кабінет із Сем'ятичів, знаний у Європі [6, с. 288].

Звернемося до персонального виміру медиків з України, які здобули кваліфікацію в сфері повивального мистецтва і сприяли поширенню таких практик на теренах держави. Щонайперше, з'ясуємо внесок одного із перших учених-акушерів у Східній Європі, яким був Нестор Максимович-Амбодик. Учений-енциклопедист Н.М. Максимович-Амбодик (1744-1812) походив із сім'ї священика з Полтавщини. Здобув середню освіту в Києво-Могилянській академії. У 1770 р. коштом стипендії Голіциної-Кантемир,

⁹Мінералогічний кабінет княгині А. Яблоновської по її смерті було придбано у спадкоємців для Московського університету.

Амбодика відряджено вивчати медичний фах в університеті Страсбургу (Франція). Під час п'ятирічного навчання на медичному факультеті Нестор Максимович опановував акушерство у знаного професора Рідерера і наполегливо студіював усі складові лікарського мистецтва. Результатом наполегливих зусиль Максимович-Амбодика став захист дисертації і ступінь доктора медицини (1775)[11]. Ще протягом року він ознайомлювався з організацією лікарської справи в Німеччині.

По поверненню Н.М. Максимович-Амбодик розпочав службу молодшим доктором Петербурзького морського госпіталю. Одночасно з практичною діяльністю його запрошено викладати повивальне мистецтво і *materia medica* (фармакологію) у двох головних шпиталях столиці. За рік Н.М. Максимович-Амбодика відряджено закордон для поглиблення кваліфікації з акушерської справи. Визнанням багаторічних теоретико-практичних студій стало призначення Н.М. Максимович-Амбодика очільником повивальної справи в Російській імперії (1781) з обов'язком організувати підготовку акушерок у «бабиній школі» у столиці.

Максимович-Амбодик став першим професором акушерства (1782) у державі, а також забезпечив практичну підготовку повитух у Санкт-Петербурзі. Він застосував системний підхід до організації їхньої освіти, яка включала елементи загальномедичної і хірургічної підготовки, теоретичне і практичне навчання акушерству, а також ази педіатрії раннього віку. Максимович-Амбодик особисто опікувався «бабиною школою» при Виховному будинку столиці, де організував пологове відділення на 20 ліжок. Заслугою вченого є запровадження в навчальний процес наочних методів викладання, зокрема заняття на акушерському фантомі й «акушерській машині» (за його малюнками виготовляли спеціальні гінекологічні крісла та ліжка), систематичних практичних вправ з акушерства. Відтоді громадська авторитетність акушерок – випускниць «бабиних шкіл» суттєво підвищилася, чому сприяло зростання їхньої кваліфікованості.

Н.М. Максимович-Амбодик широко застосовував оперативне акушерство, приміром, протягом 1794 р. він прийняв 209 пологів, з них 39 патологічних [7, с. 179]. Успіхи не забарилися: породильна гарячка – головна причина материнської смертності – зменшилася до 5% [4, с. 79]. З 1797 р. і до кінця життя Н.М. Максимович-Амбодик виконував обов'язки міського акушера Санкт-Петербургу, з 1805 р. – консультанта при пологовому відділенні Калінкінської лікарні.

Ще одним вагомим напрямом діяльності медика-науковця став видавничо-просвітницький. Відзначимо підготовку Н.М. Максимович-Амбодиком ґрунтовної праці «Мистецтво сповивання, чи Наука про жіночу

справу» (1784), що стала першим посібником з акушерства у Східній Європі, за яким навчалось кілька поколінь лікарів. Передував її написанню переклад Нестором Максимовичем роботи паризького професора Л.С. Сосерота (Louis Sébastien Saucerotte) «Коротка проба багатьох закоснілих думок і зловжитків до вагітних жінок, породіль і новонароджених»[8]. У передмові до видання, Амбодик зауважив, що більш як 15 річне прийняття пологів переконало його в повсюдному пануванні багатьох тривких забобонів, стереотипів і надуживань до вагітних, породіль і немовлят. Лікар-акушер визнав за свій обов'язок виступити проти заклятих забобонів, зумовлених невіглаством, окреслити деякі засоби до їх викорінення. З цією метою Максимович-Амбодик не лише здійснив переклад роботи французького професора, але відібрав у підготовлену коротку і доступну для сприйняття працю найбільш слушні міркування, «упродовж довгої практики мною вчинені»[8, розд.паг.].

Підсумком вагової діяльності на ниві повивальної справи стало обрання Н.М. Максимович-Амбодика почесним членом Медичної колегії, а також розроблення ним проекту розвитку акушерської освіти і міркувань щодо реорганізації пологової допомогив державі (1797).

Аналогічним шляхом розвивалася соціальна біографія ще одного знаного лікаря-акушера з України Олександра Михайловича Шумлянського (1748–1795), уродженця Полтавщини. Після навчання в Києво-Могилянській академії юнак вирушив робити кар'єру спочатку до Москви, потім до Санкт-Петербургу, де виявив вагомі здатності до медицини в Адміралтейському шпиталі [7, с. 202]. У 1777 р. здібного молодика за стипендією Голіциної-Кантемир відряджено навчатися на медичний факультет Страсбурзького університету, де він здобув науковий ступінь доктора медицини. Утім, О.М. Шумлянський цим не обмежився. Протягом двох років він працював у закордонних клініках Парижу, Відня та Марбургу переважно в галузі акушерства, терапії та хірургії, а також вивчав медичну освіту університетів Європи. По поверненню в 1786 р. Шумлянський одержав посаду професора патології та терапії щойно організованого Московського медико-хірургічного училища, на якій продовжив наукову і просвітницьку роботу.

Засадниче завдання медицини О.М. Шумлянський вбачав у заходах із продовження життя людини[10, с. 6]. Він наголошував, що дбайливі щодо добробуту народу очільники держави піклувалися про розвиток медичної науки і поширювали в Європі лікарські школи[10, с. 22]. Медична наука, на його думку, поділяється на галузі, першою з яких він визначив науку про народження людини, або повивальне мистецтво [10, таб. II]. Лікар-просвітник убачав значний поступ суспільства, який зумовить розвиток медицини. Гідні наставники сформують і вчителів, і достойних лікарів із співвітчизників, які в

професійному товаристві медиків забезпечать згоду й одностайність, користь державі і реалізацію людинолюбства [10, с. 64].

Визнанням його фаховості стало призначення О.М. Шумлянського на посаду Московського міського акушера (1793). Зауважимо, що до нього її обіймали лікарі-українці, зокрема, Ілля Руцький (1741–1796), випускник Страсбурзького університету, авторитетний акушер, і професор Московської акушерської школи Г.П. Тимченко (?–1793). Останнім доробком О.М. Шумлянського стало подання Медичній колегії службової записки щодо недоліків у справі рододопомоги, де відзначив малу кількість шкіл для підготовки повитух, окреслив проблеми акушерської школи в Москві і запропонував утримувати повивальних бабок державним коштом [7, с. 214].

На кінець XVIII ст. відбувається інституалізація закладів з підготовки фахових медиків (винятково чоловіків). У 1786 р. зі шпитальних шкіл створено Медико-хірургічні училища в Петербурзі, Москві та Кронштадті. У 1787 р. в Україні організовано Єлисаветградське медико-хірургічне училище. Зауважимо, що до початково організованих трьох спеціалізованих кафедр, а саме: анатомії, фізіології та хірургії; патології, терапії та медичної практики; ботаніки, фармакології та хімії, у 1787 році, за пропозицією О.М. Шумлянського, додано кафедру акушерства, жіночих та дитячих хвороб [7, с. 109].

Атмосфера просвітництва, поширення європейських ідей загального блага і турботи монархів про підданих сукупно із запровадження губерніально-повітового адміністративного поділу в Україні зумовили реорганізацію медичної служби на місцях. З 1797 р. у всіх губернських містах було створено лікарські управи, до складу яких входили: лікар-інспектор, лікар-оператор, лікар-акушер та канцелярист. У кожному повіті коштом скарбниці запроваджено посади повітового лікаря, старшого й молодшого учнів і повитухи. Отже, фахову акушерську допомогу населенню визнано необхідною медико-соціальною державною службою.

Водночас продуктивні ідеї лікарів-акушерів з України щодо розширення підготовки кваліфікованих акушерок буде реалізовано в XIX ст. Зокрема, у 1797 р. у Санкт-Петербурзі започатковано пологовий шпиталь із повивальною школою (у подальшому – Повивальний інститут) для 22 вихованок, першим викладачем якої призначать Н.М. Максимович-Амбодика. 1801 р. відкрито Повивальний інститут при Виховному будинку Москви. Контингент слухачок до закладів набирали з дівчат-сиріт віком 10–12 років, котрих після опанування спеціальності призначали в губернські міста. Законодавство передбачало державні гарантії випускницям-акушеркам: кожній призначали супроводжуючого до місця служби, формений одяг, грошові виплати (підйомні)

200–300 руб. Повитухи зобов'язані були 6 років відпрацювати на посаді навіть у разі заміжжя.

Законодавчо зафіксували професійні якості акушерки: добродієність, скромність, небалакучість, послужливість і навіть тверезість. Незабезпеченим породіллям вони мали надавати допомогу безоплатно. Якщо повитуха перебувала на службі (отримувала платню), то їй заборонялося брати кошти із заможних породіль.

Початково верхня вікова межа для здобуття кваліфікації повивальної бабки становила 30 років. З 1797 по 1828 рр. у Повивальному інституті столиці було підготовлено 512 повитух. Щорічний випуск становив близько 15–18 осіб, проте така чисельність була вкрай малою. З часом зазнали змін і вікові межі: на навчання до Повивальних інститутів при університетах приймали жінок «не молодше 18 і не старше 40 років», до іспитів допускали слухачок «не молодше 20 і не старше 45 років» [5, с. 6].

Оскільки запити щодо медичної допомоги породіллям не могли задовольнити малочисельні випуски казеннокоштных повитух, з 1831 р. при початково Повивальному інституті Санкт-Петербургу розпочали набір «приходящих учениць», які навчалися власним коштом, склали кваліфікаційні іспити разом з казенними вихованками, отримували свідоцтво повивальної бабки. З часом практика поширилася на всі університети, в тому числі і Київський, і Харківський. Походили слухачки, в основному, з міських груп населення. Вихованки повивальних інститутів навчалися два роки, оплата становила 200 руб асигнаціями за курс. З початку 1830-х років чисельність приходящих слухачок зростає, що засвідчило громадську затребуваність кваліфікованих акушерок. Казеннокоштні випускниці з 1836 р. могли відслужити 6 років у панських маєтках, за згоди поміщика практикували приватно, а також мали підготувати учениць – навчити 1–2 селянок повивальній справі.

На середину XIX ст. соціальний статус акушерок набуває визначеності. Права державної служби, у тому числі право на пенсію (без права на чини, мундири та ордени), отримали повивальні бабки, які служили при Міністерстві внутрішніх справ. Їх набирали з-поміж дворянських дівчат-сиріт, що лишилися без засобів для існування. Держава у такий спосіб демонструвала турботу про них, надаючи освітню підготовку, професію, гарантовану платню і пенсійне забезпечення на схилі літ.

Водночас суспільні реалії засвідчили, що фах акушерки забезпечував досить скромну платню і згідне поводження з представницями професії. На хвилі лібералізації й актуалізації емансипації середини XIX ст. публічно заявила про відмінності суспільного становища лікаря-акушера і повитухи

Марія Миколаївна Вернадська, донька сенатора і дружина професора: «Хто з нас наважиться потрапити в гості до повивальної бабки? Хто запросить до себе в прийомний день повитуху? Її кличуть тоді, коли потрібна її допомога, їй платять гроші, але вже більше з нею не мають жодної справи. За що ж така зневага до неї?» [3, с. 109]. М.М. Вернадська, будучи дослідницею економічних аспектів оплати праці, не приховувала, що поганого акушера всюди приймають, як порядну людину, а – повитусі, навіть дуже вправній, закрито все вітальні. Зазначена думка сукупно з наполегливістю бажаючих молодих жінок до студіювання медичної науки в університетах актуалізує питання їхнього допущення до здобуття професійної кваліфікації ученої акушерки і лікарки. Це стане вектором подальших пошуків авторок.

Таким чином, акушерство (повивальна справа) стало першою сферою жіночої праці в медицині, визнаною державою, що гарантувало стабільний заробіток фахівчиням і навіть окремі соціальні гарантії. Знані лікарі-акушери з України забезпечили розроблення проєкту підготовки кваліфікованих повивальних бабок у Російській імперії. Ратуючи за благоденство народу, Н.М. Максимович-Амбодик, О.М. Шумлянський та інші медики-просвітники скерували свої організаційні зусилля на поширення акушерської науки і родопомочі, підвищення фаховості повитух, формування етико-професійних основ їхньої медичної практики.

Список використаних джерел:

1. Андрюшис А. Подготовка акушеров в Вильнюсском университете и Медико-хирургической академии в 1774/75–1842 гг. // Медицинская профессура Российской империи. Краткое содержание и тезисы докладов научной конференции. Москва: Изд. ММА им. И.М. Сеченова, 2005.
2. Венцківський Б. М., ІркінаТ. К.. Акушерство і гінекологія. Енциклопедія Сучасної України: онлайн-версія / редкол.: І. М. Дзюба та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2001. URL: <https://esu.com.ua/article-43564>
3. Вернадская М.Н. Женский труд // Вернадская М.Н. Собрание сочинений покойной Марии Николаевны Вернадской, урожденной Шигаевой. Санкт-Петербург, 1862.
4. Залеский Ф.Ф. Очерки главнейших публичных лечебных заведений С.-Петербурга и Москвы: Санкт-Петербургский воспитательный дом. Казань: Университетская тип., 1859.
5. Зимин И.В. Женское медицинское образование в России, вторая половина XVIII – начало XX вв. : автореф. диссертации ... кандидата исторических наук : 07.00.02. Санкт-Петербург, 1999.

6. Начертание о новоучреждаемом при императорском Московском университете преподавании нужнейших и полезнейших наук для почтенной московской публики // Периодическое сочинение о успехах народного просвещения. 1803. №. 3.

7. Плющ Василь. Нариси з історії української медичної науки та освіти. Книга I. Від початків української державности до 19 століття. Мюнхен: УВАН у Німеччині, 1970.

8. Сосерот Л.С. Краткое испытание многих закоснелых мнений и злоупотреблений до беременных женщин, родильниц и новорожденных младенцов относящихся и к произведению уродов в человеческом роде служащих, : с присоединением средств, коими такая пороки отвратить можно / перев., предисл. Н. Максимович-Амбодик, СПб: Тип. Морского кадетского корпуса, 1781.

9. Чулков Н. Голицына, княгиня Екатерина (Смарагда) Дмитриевна // Русский биографический словарь. Неопубликованные материалы в 8 т. Москва: Аспект-пресс., 1997. Т.: Гоголь-Гюне.

10. Шумлянский А.М. Мнение одного истиннолюбца о поправлении наиболее полезнейшей для людей науки. Санкт-Петербург, 1787. 64 с.

11. Maksimovič-Ambodik, Nestor M.: Dissertatio Inauguralis Anatomico-Physiologica De Hepate. Quam ... Eruditorum Examine Subjicit Nestor Maximowitsch Ambodick Ukrano-Russus ... Argentorati : Heitz [1775] 50 S._URL_ <https://www.digitale-sammlungen.de/view/bsb11078619?page=1Standort>

УДК 930:004.451.46-047.22

Галина Єрко, Олег Казмірчук

МУЛЬТИПЛІКАЦІЯ ЯК СЕРЕДОВИЩЕ ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ НА ЗАНЯТТЯХ З ІСТОРІЇ

Сучасна молодь щоденно мимоволі сприймає навколишній світ за допомогою різноманітних онлайн-ресурсів. Не менш привабливими серед них є мультиплікаційні фільми.

Вивчення історії є нелегким процесом, а особливо сучасною молоддю. Щоб студентам/студенткам було цікаво навчатись, викладачам/викладачкам доводиться досить часто шукати все нові шляхи, методи та прийоми засвоєння навчального матеріалу. Навчання за допомогою мультфільмів – це лише один зі шляхів, який поєднує продуктивність із задоволенням.